

Костусяк Н. М.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

**ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАПЕРЕЧНОЇ СЕМАНТИКИ
В РОМАНІ В. ШКЛЯРА «ЧОРНИЙ ВОРОН»: ФУНКЦІЙНИЙ
ТА КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ ВИМІР**

*У статті комплексно та з акцентом на міжрівневий вимір схарактеризовано заперечення, визначено систему його значеннєвих відтінків та первинних і вторинних (транспонованих) формальних виявів, у межах яких розглянуто лексичні, морфологічні, дериваційні та синтаксичні засоби. З огляду на відсутність чітко представлених формальних маркерів та прихованість заперечної семантики периферійного статусу надано лексичним одиницям, у сфері яких перебувають дієслова, іменники, прикметники та прислівники. До вторинних зараховано мовні одиниці з яскраво вираженим емоційно-експресивним забарвленням та зміщеною семантикою, а також фразеологізми. Визначено особливості центральних і периферійних морфологічних репрезентантів заперечення, зокрема часток, займенників, прислівників, прийменників та сполучників. У контексті продуктивності розглянуто одиниці словотвірного мовного рівня. З'ясовано, що на цій функції спеціалізовані префікси **анти-**, **без-**, **зне-**, **контр-**, **не-**, **недо-**, **обез-**. Вирізняють афіксоїди **бозна-**, **казна-**, **хтозна-**, які, крім експлікації заперечення, містять ще й семантику неозначеності й перебувають у трансформаційному зв'язку з первинними заперечними маркерами. Дослідження заперечного змісту на тлі синтаксичного мовного рівня дало змогу зацентрувати на двох типах реченнєвих структур – членованих і нечленованих. Значне внутрішнє розгалуження притаманне членованим простим реченням, у яких вказане семантичне навантаження виявляють як головні, так і другорядні члени речення, супроводжувані заперечними частками. З'ясовано, що в простих ускладнених і складних реченнях заперечний зміст реалізують насамперед парні єднальні та градаційні сполучники. Зосереджено увагу на розповідних конструкціях як центральних і питальних та спонукальних, що становлять вторинну сферу вираження заперечної семантики.*

Ключові слова: заперечення, частини мови, іменник, займенник, дієслово, речення, художній текст.

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку лінгвістики спонукав науковців до перегляду традиційних принципів опису мовних одиниць і категорій та зміщення акцентів із їхнього одноаспектного до різнорівневого дослідження. У такому разі важливим стало зосередження уваги не тільки на суто граматичних чи суто лексичних ознаках слів, а на взаємодії цих параметрів. Зазначений підхід актуальний для комплексного вивчення засобів реалізації заперечного змісту.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У сучасній лінгвістиці запереченню надають різного статусу. Дехто з науковців розглядає його в межах парної категорії ствердження/заперечення, співвідносні граматичні значення якої взаємозумовлюють одне одного, мають свій семантичний потенціал і форми вираження. Зокрема, І. Р. Вихованець убачає в цій категорійній одиниці суб'єктивно-синтаксичне спрямування, а засобами її реалізації вважає стверджувальні й запе-

речні речення, що «перебувають на перетині значень об'єктивної та суб'єктивної модальності, якоюсь мірою доповнюючи їх, але не збігаючись із ними» [4, с. 118]. На інтерпретацію ствердження й заперечення в модальному аспекті натрапляємо й в інших працях [7; 8]. Останнім часом мовознавчу парадигму заперечення поповнили студії, присвячені вияву його комунікативно-прагматичної спеціалізації [6]. Значно розширила площину опису заперечення М. П. Баган. Сповідуючи принцип цілісності й усебічності вивчення, дослідниця запропонувала широке витлумачення «заперечення – як психологічно зумовленої мисленнєво-мовленнєвої операції, за допомогою якої мовці пізнають та інтерпретують світ, структурують досвідні знання, реалізують свої психічні стани та комунікативну взаємодію» [1, с. 10–11]. Усе це дало змогу авторці зробити висновок про полістатусність «мовної категорії заперечення, що належить до *модусних категорій*, водночас

є комунікативно спрямованою категорією і входить у сферу функціонування *когнітивних* категорій» [1, с. 11]. Отож, попри наявність значного наукового доробку, присвяченого дослідженню мовних одиниць із заперечною семантикою, досі чимало питань ще не отримало остаточного розв'язання. Зокрема, потребує уточнення статус заперечення, яке, з одного боку, вважають окремою категорійною величиною, а з іншого – грамемою, що разом зі ствердженням структурує двокомпонентну категорію ствердження / заперечення. Крім того, варто зосередити увагу на внутрішній семантичній структурі та системі різнорівневої формальної реалізації заперечного значення, зокрема й у творах конкретних письменників, що дасть змогу виявити не тільки первинні, а й вторинні маркери, які, перебуваючи поза сферою центральності, слугують засобом вираження транспозиційних процесів.

Постановка завдання. *Мета статті* – комплексно, з акцентом на міжрівневий вимір схарактеризувати заперечення, визначити систему його значеннєвих відтінків та центральних і периферійних різнорівневих (лексичних, морфологічних, дериваційних і синтаксичних) виявів, представлених у романі В. Шкляра «Чорний Ворон».

Виклад основного матеріалу. Одним з аспектів опису заперечення, який сприяє об'єктивності його дослідження, уважасмо зорієнтованість на єдність змісту та форми. У такому разі важливо зацентувати увагу на комунікативно-прагматичних параметрах і багатогранності семантичної спеціалізації розглядуваного мовного явища, а також розмежувати спеціалізовані та неспеціалізовані маркери. Цікаву думку з приводу порушеної проблеми висловила М. П. Баган: «Використання спеціалізованих засобів породжене бажанням мовця швидко й зрозуміло донести зміст до сприймача, тоді як спілкування за допомогою вторинних засобів пов'язане насамперед із реалізацією певних комунікативних намірів мовця – ефективно вплинути на співрозмовника, ненав'язливо скоригувати його бачення ситуації, залучити до спільного розвитку думки» [1, с. 63]. За спостереженнями дослідниці, неспеціалізовані маркери виражають непряме заперечення, невід'ємним супровідним компонентом якого є експресивність, наявність певних модусних відтінків [1, с. 64–65]. Цілком погоджуючись із висловленою концепцією, додамо, що обидва різновиди засобів експлікації заперечення відіграють важливу роль не тільки в моделюванні певних невербальних ситуацій, а й увиразнюють

мовленнєву поведінку співрозмовників, які задля реалізації своїх намірів, насамперед із метою переконати в чомусь слухача, прагнуть дібрати найдоречніші форми мовного втілення. У лінгвістиці такий аспект вивчення нині актуальний і спрямований на вияв прагматичних настанов адресанта та комунікативно-інтенційного змісту різних за структурними параметрами одиниць. Не меншу вагу вбачасмо в дослідженні мовленнєвого оформлення заперечної семантики в романі В. Шкляра «Чорний Ворон», що дає змогу вияскравити специфіку різних мовних засобів, зокрема лексичних, фразеологічних, морфологічних, словотвірних та синтаксичних.

Відсутність чітко представлених формальних показників та прихованість заперечної семантики характерні для лексичних маркерів. Призначення цих мовних одиниць виражати заперечний зміст увиразнюють словникові статті, де використано мовні одиниці з яскраво виявленим заперечним значенням, пор.: *Тепер ми бачимо, що помилялися...* (I, с. 270) і *помилятися* – «1. Допускати **не**правильність у підрахунках, написанні слова і т. ін. <...> 2. **Не**правильно робити що-небудь» [3, с. 1041]; – *Ну, слава Богу, – підійшов до них чоловічина з великою лисиною...* (I, с. 187) і *лиси́на* – «місце на голові, де випало і **не** росте волосся» [3, с. 614]. У досліджуваному тексті найчисельнішу групу іменників становлять лексеми, які вказують на хибність міркувань, слугують засобом спростування чийхось думок, підкреслюють те, що співрозмовник свідомо говорить неправду, спеціально хитрує чи його висловлення підступне. Із цим значенням В. Шкляр використовує слова *байка*, *брехня*, *побрехенька*, *вигадка*, *нісенітниця*, які почасти надають змістові речення супровідного негативного відтінку. Напр.: *Такі байки сіяли сумнів у доцільності подальшої боротьби* (I, с. 326); – *Ви їх своїми брехнями заведете під дурного хату* (I, с. 44); – *Он як, – кивнув «кубанець», хоч, здається, не дуже повірив у ту побрехеньку* (I, с. 244); *Ганнуся <...> не могла більше слухати вигадок про Веремія та й боялася дурного ока* (I, с. 95); *Не хотів доводити, що це нісенітниця...* (I, с. 220).

До сфери лексичних реалізаторів заперечного значення належать лексеми з узагальненою семантикою ознаковості та вказівкою на: 1) відсутність одягу, взуття: *голий*, *босий*, напр.: *Надворі холодно, а він, біднесенький, босий і в солом'яному брилі* (I, с. 57); 2) фізичні вади людей чи інших істот, зокрема повну чи часткову відсутність зору, слуху, напр.: *Надворі вже поночило, але сліпа*

Євдося світла не запалювала... (I, с. 178); ...ворон, по правді сказати, був уже **глухий** як пень. **Глухий і підсліпуватий**, а проте добре бачив, що йому треба (I, с. 6); 3) незнайомих суб'єктові осіб: ...то був якийсь **чужий** чоловік... (I, с. 20); 4) щось несуттєве, непотрібне, напр.: – *Уперед!* – **нервово** закричав Завірюха, але команда ця була **зайвою**... (I, с. 186) та ін.

У романі В. Шкляра «Чорний Ворон» узагальнений заперечний зміст здатні моделювати дієслова. Найчастіше мовні одиниці цього класу вказують на: 1) відсутність, зникнення, припинення, нестачу чогось: **бракувати**, **втратити**, **зникати**, **припинити**, **пропасти**, **розчинитися**, напр.: ...хворим **бракує** догляду (I, с. 31); «Бджолярева» кобила **зникла** в чагарнику... (I, с. 306); ...уряд УНР закликає лісовиків **припинити** бойові дії... (I, с. 124); У середині червня безслідно **пропали** Цокало, Фершал й одноокий Карпуть (I, с. 316); ...вершиник **розчинився** у темряві... (I, с. 222); 2) обмеження, позбавлення когось вчиняти якісь мовленнєві, фізичні та ін. дії: **забороняти**, **завадити**, **перешкоджати**, **придушувати**, напр.: Орлов суворо **заборонив** їх **кривдити** (I, с. 337); Незабаром **живива** – і **більшовики** знову **попруть** **грабувати** селян. **Йди і перешкоджай** їм як тільки можеш (I, с. 319); 3) хибну інтерпретацію якихось подій, помилкове витлумачення певної інформації, поширення неправдивих чуток, обмовляння: **збрехати**, **помилятися**, **обмовляти**, напр.: – Я **вперше** йому **збрехав** (I, с. 93).

Найменше семантичне розгалуження притаманне прислівниковим формам, які, експлікуючи заперечення, виявляють такі відтінки значень: 1) не бачачи нічого: **Злякана арабка зірвалася з місця й наосліп** помчала через зарості верболозу (I, с. 306); **Ганнуся боязко поставила кошика, навпомацки** знайшла в ньому свічку... (I, с. 41); 2) не маючи точної інформації про щось: **Пальнув навмання**, та іноді дурна куля **влучає точніше, ніж прицільна** (I, с. 279); 3) стан людини, зокрема відсутність зацікавлення чимось: ...час **зупинився** для Ганнусі, тепер їй було **байдуже** до всього на світі... (I, с. 59).

Як засвідчує досліджувана джерельна база, лексичні засоби заперечення переважно функціують поряд із морфологічними чи словотвірними, що сприяє уникненню надміру вживання тих самих слів з аналізованою семантикою, напр.: **Оспалий чоловік в одязі залізничника, тільки форменого кашкета бракувало**, сказав, що все залишається так, як було домовлено. Він **не знав** в обличчя **ні** Завірюху, **ні** Загороднього... (I, с. 187).

До непоширених зараховуємо мовні одиниці з яскраво вираженим емоційно-експресивним забарвленням та зміщеною семантикою: – **Нову кооперацію в нас відкрили, а товару катма** (I, с. 86); – **Та на дідька ж мені ваша війна**... (I, с. 61). Речення з компонентами виділеного зразка легко трансформувати в узвичаєні конструкції із заперечним компонентом. Пор.: – **Та на дідька ж мені ваша війна**... (I, с. 61) і – **Та непотрібна ж мені ваша війна**.

Сферу обмежених засобів реалізації заперечного змісту формують фразеологізми: **Напевно, страх потьмарив Гальперовичу мізки, бо він плів нісенітницю** (I, с. 22); **Виходити з лісу гайдамакам було не з руки**... (I, с. 62); ...**Ганнуся вже не знаходила собі місця** (I, с. 123); – **А як ні – не вішай носа** (I, с. 233).

До спеціалізованих морфологічних маркерів, здатних моделювати заперечні ситуації, належать частки **не, ні, ані**. Наголошуючи на їхньому комунікативно-прагматичному спрямуванні, Ф. С. Бацевич стверджує: «Частки – складна єдність прагматичних комунікативних смислів когнітивно-психологічної природи» [2, с. 15]. Науковець переконаний, що частка «виявляється глибоко зануреною в семантико-прагматичний зміст спілкування, “вбираючи” в себе елементи контексту» [2, с. 17]. Напр.: **Тобі треба радити, казав він собі, крига скресла, радій, а воно не раділося**... (I, с. 158); **На роздумування не лишалось ані хвилини** (I, с. 216); ...**він – живий, мертві не годні на жарти**... (I, с. 19). Зрідка в заперечній мовленнєвій ситуації натрапляємо на функціонування стверджувальних часток. Таке явище відбувається в разі десемантизації службових одиниць із первинним стверджувальним значенням. Моделюючи відтінок незгоди, структури з розглянутими компонентами мають додаткове іронічне забарвлення, напр.: – **Еге, налякаєш, – не повірив йому Невіруючий Хома** (I, с. 283).

У романі В. Шкляра «Чорний Ворон» трапляється чимало реченнєвих побудов із заперечними займенниковими словами, які зазвичай ужиті разом із запереченими частками, напр.: – **Тепер усе буде інакше, ніхто не знехтує** вашою думкою (I, с. 158); **Спробуй тоді доведи, що ти ніякий не перекинчик, не виродок**... (I, с. 224). Оскільки специфіку цих мовних одиниць віддзеркалює, з одного боку, стосунок до морфологічного класу слів – займенників, а з іншого – до словотворення, на що вказує їхній дериваційний зв'язок із питально-відносними займенниками та творення префіксальним способом, то розглядані компо-

ненти вважаємо перехідними морфолого-словотвірними засобами реалізації заперечення. Але розглядаємо їх у межах морфологічних репрезентантів, позаяк вказані мовні одиниці мають більше ознак саме цього рівня, зокрема вони належать до класу самостійних частин мови.

У сфері моделювання заперечного змісту засвідчені прислівники, поряд із якими часто функціують ужиті перед предикатом заперечні частки. Такий континуум увиразнює незгоду мовця зі своїми чи чиймись міркуваннями, почутою інформацією, напр.: ... *якась нез'ясовна нудьга напосідала на Ворона, нудьга, яку він **ніколи не** підпускав до себе так близько...* (І, с. 158). Аналізованим прислівникам, у яких заперечну семантику реалізує частка-префікс *ні-*, також подібно до схарактеризованих займенників надаємо морфолого-словотвірного статусу. У романі В. Шкляра «Чорний Ворон» подекуди трапляються речення з імпліцитним присудковим компонентом, що дає змогу зацентувати на запереченні певних характеристик предикативної ознаки, а не предиката: – ***Ніде нічого**, – похитав головою Вовкулака* (І, с. 174); ***Ніде ні звуку*** (І, с. 332).

Неабияка роль у вираженні заперечного змісту припадає на прийменники *без, крім (окрім), окрім, за винятком, на відміну від, замість, поза* та ін. Напр.: ...*взимку лісовики якщо й воюють, то переважно пішо, **без** коней...* (І, с. 122); – *Не страшно було їхати з таким документом зоною, яка оголошена **поза** законом?* (І, с. 154). Порушуючи питання функційного призначення прийменників як граматичних виразників заперечення, М. П. Баган зазначає, що вони «разом з відпредикатним іменником репрезентують згорнене заперечне елементарне речення» [1, с. 80], пор.: *Ми <...> воюємо **без** вашої допомоги* (І, с. 44) → *Ми воюємо + Ніхто нам **не** допомагає; Я можу зрозуміти все, **окрім** святотатства* (І, с. 5) ← *Я можу зрозуміти все + Я **не** можу зрозуміти святотатства*. Прийменники аналізованого зразка увиразнюють заперечний зміст тільки за умови, якщо предикат функціює зі стверджувальним значенням.

Корпус досліджуваного мовного матеріалу поповнюють сполучники як засоби експлікації заперечення. З-поміж них центральну сферу становить повторюваний сполучник *ні ... ні:* – *От і все, – прошепотів Ілько. – **Ні** хреста, **ні** горбочка* (І, с. 215). У романі В. Шкляра «Чорний Ворон» зазначені службові одиниці подекуди вжиті в межах стійких сполук, серед яких домінує *ні сіло ні впало* зі значенням раптово, несподівано,

зненацька, напр.: ...*чого б це Мудей зупинився **ні сіло ні впало**...* (І, с. 15). Вияв заперечної функції пов'язаний із парними сполучниками *не лише..., але й, не тільки..., а ще й:* *Двоє конвойників стали біля дверей, щоб стежити **не лише** за підсудними, **але й** за всією залогою* (І, с. 257); *До того ж Карпуть засмачив його **не тільки** салом, **а ще й** ведмежою цибулею та грибами-зморшками* (І, с. 295).

До продуктивних засобів реалізації заперечення належать одиниці словотвірного мовного рівня. На цій функції спеціалізовані префікси *анти-, без-, зне-, контр-, не-, недо-, обез-*, серед яких центр мовного вираження формує морфема *не-*, напр.: ...*чоловік зав'язався **невідомо** куди...* (І, с. 18); *Неп – нова економічна політика, яка тимчасово полегшувала становище селянства з метою відвернення його від **антирадянської** боротьби* (І, с. 345); *Ніщо так не придушує чоловіка, як **безнадія*** (І, с. 41); *Знов підкрадалася **зневіра*** (І, с. 98); ...*засуджені скоїли тяжкі **контрреволюційні** злочини* (І, с. 273); *У випадку **непідлеглості** **обеззброїти** і за **невиконання** наказу суворо карати аж до розстрілу* (І, с. 167). Слушними вважаємо міркування М. П. Баган про те, що «слова із заперечними афіксами передають не заперечення певного значення, а нове значення, сформульоване як заперечне судження» [1, с. 92]. Подекуди натрапляємо на лексеми, які перебувають поза нормами сучасної української літературної мови. Наприклад, ужитий у реченні *Забери у мене, Євдося, дві штуки **нетребні**, вийми їх із моєї душі, аби й знаку не зосталося* (І, с. 7) прикметник *нетребний* утворено префіксально-суфіксальним способом від слова *треба*.

Абсолютну периферію засобів експлікації заперечення формують афіксоїди на зразок *бозна-, казна-*, які виявляють супровідний відтінок неозначеності. Такі одиниці перебувають у трансформаційному зв'язку з первинними заперечними маркерами, пор.: *До того ж надворі стояла безмісячна ніч, а ворон не був нічним птахом, щоб в отаку **непроглядь** вибиратися **бозна-куди*** (І, с. 222) і *До того ж надворі стояла безмісячна ніч, а ворон не був нічним птахом, щоб в отаку **непроглядь** вибиратися **невідомо куди***.

Комплексності й усебічності студіювання сприяє аналіз заперечного змісту на тлі синтаксичного мовного рівня, що дає змогу зацентувати увагу на двох типах реченневих структур – членованих і нечленованих. У простих членованих побудовах указане семантичне навантаження реалізують як головні, так і другорядні члени речення, супроводжувані заперечними частками.

Препозиція вказаних службових компонентів щодо предиката стає передумовою формування загальнозаперечних конструкцій, а щодо підмета та другорядних компонентів слугує підґрунтям утворення частковозаперечених речень. Пор.: *Наші лави маліли, поповнення не було, та ми про нього вже й не думали* (I, с. 102); *Ніхто не вибігав на вулицю, не метушився, проте з-за кожного тину стирчали вуха і кілька пар очей приглядалося до цієї незвичайної процесії, що гордо прямувала до червоного штабу* (I, с. 108) і *– Можливо, на вашому місці я також потягся б до кобури, але я не ваш командир* (I, с. 125); *П'янький, він завів свою, ніколи не чути мною пісеньку чи, певніше сказати, мелодію, бо Ходя не вимовляв жодного слова, тільки виводив одному йому знайомий мотив* (I, с. 114); *– Передайте вітання генералу Тютюнникові. Сподіваюся, це не його макоцвітна ідея розпустити загони?* (I, с. 126); *Давай мені свічку, тільки не з лою, а з воску* (I, с. 124); *– Ми прийшли сюди не для того, щоб слухати брехні!* (I, с. 113); *Ходя від несподіванки сипнув не туди повітря...* (I, с. 112). Важливо наголосити, що предикат із запереченою семантикою може структурувати як двоскладні, так й односкладні синтаксичні одиниці, пор.: *Ніхто нічого не уточнював...* (I, с. 70) і *Мені зовсім не жаль мого молодого життя...* (I, с. 281); *– У мене немає друзів, – одрізав Гупало* (I, с. 150).

Зорієнованість на типологію речень за метою висловлення дає змогу виділити розповідні речення як найчастіше представлені в мовній палітрі конструкцій з основним чи додатком заперечним значенням: *Гнучке деревце не вирівнялося...* (I, с. 24); *Білих воронів не буває...* (I, с. 22); *Так-так, ніде було діватися...* (I, с. 223). Обмеженіші у своєму вияві питальні конструкції, у яких простежуємо модальну модифікацію, зокрема прихований вияв заперечення. Напр.: *– Схаменіться! – нарешті не витримав Чорний Ворон. – Кого ви слухаєте?* (I, с. 68). Виділене речення семантично співвідносне зі структурою *Не слухайте його*. Незначну частину становлять спонукальні синтаксичні одиниці: *– Не смій такого казати. Ніколи не смій...* (I, с. 139).

Кількісно обмежену групу формують структури із супровідним емоційно-експресивним забарвленням, у яких немає жодного формального репрезентанта заперечення, але в контексті вони реалізують аналізований зміст, що можна довести на основі відповідних трансформацій, пор.:

– А що тут питати? (I, с. 283) і *Не треба питати; ...кому б заважали ці дзвони?..* (I, с. 77) і *Нікому б не заважали ці дзвони; – Таке мале, а хоч би тобі писнуло. Козарлюга!* (I, с. 233) і *– Таке мале, а не писнуло. Козарлюга!* Подекуди семантичний зсув репрезентують стверджувальні речення, проте із заперечними формантами, пор: *Та і як не повірити землякові...* (I, с. 33) і *Повіriamo землякові*.

В аналізованому художньому творі частки подекуди самостійно виконують функцію заперечення, формуючи речення нечленованого різновиду. У межах діалогічного мовлення такі побудови супроводжують синтаксично членовані конструкції, поза якими «вони втрачають комунікативний сенс» [4, с. 100]. Позбавлені членування структури найчастіше слугують засобами враження заперечної відповіді на питання співрозмовника (*– Манюня – тобто Марія? – Ні, – засміялась вона. – Просто Манюня* (I, с. 27)) або незгоди з міркуванням співрозмовника чи власними (*– Ти зовсім мене не чуєш. – Чую. Чую, як своє серце. – Ні, ти до мене глухий* (I, с. 134); *Можливо, вони навіть послали вістового по допомогу. Але ні. Коляда розрахував правильно* (I, с. 204)). Крім часток, моделювання нечленованих конструкцій пов'язане із вигуками, переважно транспонованими зі сфери самостійних класів слів, що, на переконання К. Г. Городенської, мають статус слів-речень [5, 732–749]. У досліджуваному художньому творі такий функційний потенціал виявляють іменники, які, виконуючи роль синтаксичних дериватів, водночас надають чіткості й категоричності висловленням. У структурах аналізованого різновиду головний акцент припадає на вияскравлення зневажливого спростування якоїсь інформації, указівки на її безглуздість, абсурдність: *– Дурниці! Щоб такий лицедій та не перекинувся в якогось чорта – не вірю* (I, с. 256).

Висновки та пропозиції. Отже, у романі В. Шкляра «Чорний Ворон» представлено різноманітні засоби моделювання заперечної семантики. Центр мовного втілення становлять морфологічні, синтаксичні та словотвірні маркери. Периферію формують мовні одиниці лексичного та фразеологічного рівнів, заперечний зміст яких прихований, а також ті, що репрезентують процес транспозиції. Перспективу студіювання вбачаємо в описі засобів вираження інших категорій, виділення яких ґрунтується на комплексі когнітивних, комунікативно-інтенційних, прагматичних та модусних ознак.

Список літератури:

1. Баган М. П. Категорія заперечення в українській мові: функціонально-семантичні та етнолінгвістичні вияви: монографія. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. 376 с.
2. Бацевич Ф. С. Прагматика природності спілкування : комунікативні смисли і парадигматичні зв'язки частки *та* в сучасному українському мовленні. *Українська мова*. 2008. № 4. С. 15–21.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ, Ірпінь: ВТФ «Перун», 1728 с.
4. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис: підручник. Київ: Либідь, 1993. 368 с.
5. Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія [автори: І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, А. П. Загнітко, С. О. Соколова; за ред. К. Г. Городенської]. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 752 с.
6. Дедухо А. В. Лінгвопрагматичні параметри перформативних актів заборони і дозволу. *Лінгвістичні дослідження: зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди*. Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2016. Вип. 43. С. 23–27.
7. Костусяк Н. М. Функційно-комунікативні ознаки стверджувальної / заперечної модальності. *Studia Ucrainica Varsoviensia* // redaktor naczelny dr. hab. Irena Młynik. Warszawa, 2013. С. 133–143.
8. Шиць А. А. Висловлення нечленованого різновиду як засоби експлікації заперечної модальності. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови: зб. наук. праць / відп. ред. М. Я. Плющ*. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. Вип. 11. С. 165–169.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. Шкляр В. М. Чорний Ворон: роман. Київ: Ярославів Вал, 2009. 356 с.

Kostusiak N. M. MEANS OF IMPLEMENTATION OF NEGATIVE SEMANTICS IN V. SHKLIAR'S NOVEL "BLACK CROW": FUNCTIONAL AND COMMUNICATIVE-PRAGMATIC DIMENSION

*The article comprehensively and with an emphasis on the interlevel dimension characterizes the negation, defines the system of its semantic nuances and primary and secondary (transposed) formal occurrences, within which lexical, morphological, derivational and syntactic means are studied. Taking into account the frequency of use, the lack of clearly presented formal markers and the concealment of the negative semantics of peripheral status are given to lexical means, in the field of which are verbs, nouns and modal words-sentences. Some linguistic units with clearly expressed emotional-expressive coloring and shifted semantics, as well as phraseological units are included in the secondary ones. The peculiarities of central and peripheral morphological representatives of negation, in particular particles, pronouns, adverbs, as well as prepositions and conjunctions are determined. In the context of the productivity of the means of expression of negative content, the units of word-forming language level are studied. It was found that the prefixes **anti-**, **bez-**, **zne-**, **kontr-**, **ne-**, **nedo-**, **obez-** are specialized in this function. In addition, the affixes **bozna-**, **kazna-**, **khtozna-** are distinguished, which, in addition to the explication of the negation, also contain the semantics of uncertainty and are in transformational connection with the primary negative markers. The study of the negative content on the background of the syntactic language level allowed us to focus on two types of sentence structures – articulated and inarticulated. Clearly expressed internal branching is inherent in articulated sentences, the focus on which allows the analysis of negation against the background of simple constructions. In simple articulated sentences, the specified semantic load is implemented by both the main and secondary members of the sentence, accompanied by negative particles. It was found that in simple compound and complex sentences the implementation of the negative meaning is connected first of all with paired connecting and grading conjunctions. The focus is on interrogative constructions, which are the secondary sphere of implementation of the negative content.*

Key words: negation, parts of speech, noun, pronoun, verb, sentence, literary text.